

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа №2 с.Кызыл-Мажалык Барун-Хемчикского кожууна Республики Тыва»

Рассмотрена на заседании
Педагогического совета
Протокол № 1 от 29.08.2023

Согласована
заместитель директора по УВР
[подпись] /Хомушку С.В./
« 29 » 08 2023г.

Рабочая программа
по родной (тувинской) литературе 10.а класса
муниципального бюджетного общеобразовательного учреждения
«Средней общеобразовательной школы №2 с.Кызыл-Мажалык
учителя родного (тувинского) языка и литературы Сарыглар Марта Тараачыновны
на 2023-2024 учебный год

Кызыл – Мажалык - 2023

ДОПЧУЗУ

Тайылбыр сөс	3
Төрээн (тыва) чогаалды өөредириниң сорулгалары.....	3
Төрээн (тыва) чогаал эртемин кол ниити өөредилге деңнелинге шиңгээткениниң түннелдери.....	4
Төрээн (тыва) чогаал эртеминиң ужур-уткалыг кезээ	5
Чижек календарь-тематиктиг планнаашкын	8

ТАЙЫЛБЫР СӨС

Программада Россия Федерациязының хамаатызының мөзү-шынар сайзыралынга болгаш кижизидилгезинге хамаарышкан Концепциязында айыттыг чүүлдерни болгаш Тыва Республиканың регионалдыг, этнокультурлуг онзагайларын, ол ышкаш Россия чоннарының хамааты ниитилелинге хамаарышкан эп-сеткил каттыштырылгазы, культуралар аразында чөптүг харылзаа тургузар сорулгаларының бүгү байдалдарын барымдаага ап, өөренип көргөн.

Программаның кол таваа кылдыр дараазында хоойлу, доктаал, саавырлар алдыг:

- Конституция Российской Федерации (с изменениями на 01.07.2020 г.) ст. 26;
- Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»;
- Федеральный закон от 03.08.2018 г. № 317-ФЗ «О внесении изменений в статьи 11 и 14 Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации»;
- Приказ Министерства образования и науки РФ от 17 декабря 2010 г. № 1897 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования» (в редакции приказа Минобрнауки России от 31 декабря 2015 г. № 1577);
- Конституция Республики Тыва (с изменениями на 12.04.2019 г.) ст. 5, 24;
- Закон ВХ-І «О языках в Республике Тыва» от 31.12.2003 г. № 462 (с изменениями на 12.04.2019 г.);
- Закон Республики Тыва от 21.06.2014 г. № 2562 ВХ-І «Об образовании в Республике Тыва» (с изменениями на 02.06.2019 г.);
- «Кол ниити өөрөдигениң 10–11 класстарыңа «Төрөөн (тыва) чогаал» эртемниң чижек өөрөдиге программазы.

ТӨРӨӨН (ТЫВА) ЛИТЕРАТУРА ЭРТЕМИН ӨӨРӨДИРИНИҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Сорулга: төрөөн (тыва) чогаал эртеминге даянып, сагыш-сеткил, делегей көрүүшкүнү делгем, чаагай үзел-бодалдыг, чогаадыкчы аргашиңктиг, кижилер аразында харылзажылганың бүгү талалыг кылдыныгларын билер, бедик хамааты туруштуг кижини өөрөдип, кижизидип, сайзырадырыңа *таарымчалыг байдалдарны тургузары.*

Сорулгаларын күүседириниң аргалары:

- амыдыралды бүгү талалыг онзагай көргүзөр уран чүүлдүң бир хевири болур чечен чогаалды чүгле сагыш-сеткил хайныышкыны-биле хүлээп номчуурун эвес, а номчаанын ханы сайгарып, бодунуң бодалын (туружун) бадыткалдыг тайылбырлап база өскелерниң туружун (бодалын) дыңнап, өөрөдип, деңнеп өөрөдиринге чаңчыктылары;
- чогаал, сөзүглел төрөөн чонунуң ыдыктыг үнелериниң, чаңчылчаан амыдыралының үндезинин илереткен чепсек дээрзин билиндирери;
- төрөөн (тыва) болгаш Россия чоннарының биче буурай база делегей чоннарының чогаалдарын сайгарып өөрөдиринге төрөөн дылдың үнезин, ооң эгээртинмес байлаан медреселдиги-биле ажыглап өөрөдирин билиндирер ажылдар;
- чечен чогаал авторнуң онзагай, бот-тускайлаң, уран-чечен делегейи, уран чүүлдүң бир хевири дээрзин таныштырар ажылдар;
- чогаал эстетиктиг болгаш мөзү-шынар илередир чепсек дээрзин тодарадыр ажылдар;
- тема болгаш идеяны тодарадырыңа сөзүглелдин ужур-утказын, дылының уран чурумалдыг аргаларының, тургузуунуң онзагайын, бижиттинген аянын тодарадыр ажылдар;
- тыва чогаалды өске чогаалдар-биле, уран чүүлдүң өске хевирлерибиле деңнеп сайгарар ажылдар;
- уругларның чогаадыкчы арга-шинээн сайзырадыр ажылдар;

- класска азы бот-тускайлаң номчаан чогаалдарында хамаа-рыштыр шүгүмчүлөлдүг чүүлдерни, үнөлөлдөрни бодунун деңгели-биле угаап-бодоп, шын чугаалап, бижип өөрениринге чаңчыктыраар ажылдар;
- чогаалда чуруттунган амыдыралды бүгү талазындан өөренип көрүп, чогаал маадырларында, хөдөлүшкүндө өөренип бодунун хамаарылгазын, туружун илередип өөренирин хевирлээр ажылдар;
- аас болгаш бижимел ажылдарга бодалын чогаал сөзүглөли-биле бадыткап, тода илередип өөредиринге угланган ажылдар;
- бижимел чугааның хевирлерин (тоожуушкун – бердинген чижекке дүүштүр сөзүглөлдү тургузары; угаап-сайгарары – айтырыгларга бижимел харыы бээри; тодарадып бижири – маадырның ха-рактеристиказын тургузары) күүседип өөрениринче угланган ажылдар;
- бодунун көрүжү-биле сөзүглөл чогаадып шыдаар база чуруктарга даянып, чогаадыкчы арга, мергежилди сайзырадыр ажылдар;
- өскө чоннарның ёзу-чаңчылдарын сонугарга, кижилер-биле эпигчөптүг харылзажылганы кижизидеринче угланган ажылдар;
- кандыг-даа чогаалдарны номчуп, амыдыралчы билиглерни шингээди ап, хостуг үзүн шын ажыглап өөредир ажылдар;
- чечен чогаал – чогаалчының (авторнун) делегейи, ооң амыдыралды номчукчуга таныштыраарының хуу көрүжү дээрзин уругларга таныштыраары, угаан-медерелинге быжыглаар ажылдар;
- номчаан чүүлүн сайгарылгалыг хүлээп ап көрүп, бодунуу-биле тайылбырлап билиринге чаңчыктыраар ажылдар;
- чечен чогаалды медерелдиг, утказын ханы билип номчууру ажыктыг, өөредиглиг, кижизидилгелиг дээрзин билиндирип, бот-тускайлаң ном номчуурунга хергелелин хандырып, чаа чогаалдарны сонугарга номчуурунга кижизидер ажылдар;
- тыва дылында, ёзу-чаңчылдарында хумагалыг болурун кижизидер ажылдар;
- чогаалдарга болгаш уран чүүлдүн өскө хевирлеринге даянып, кижизиг аажы-чаңга, хамааты бот-медерели бедик, төрөөн чуртунга шынчы чорукка кижизидер ажылдар;
- өөреникчилерниң аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыр ажыл-чорудулга.

ТӨРӨӨН (ТЫВА) ЧОГААЛ ЭРТЕМИН КОЛ НИИТИ ӨӨРЕДИЛГЕ ДЕНГЕЛИНГЕ ШИНГЭЭТКЕНИНИҢ ТҮННӨЛДӨРИ

Сагыш-сеткил делегейин хевирлээринге хөй талалыг салдарлыг төрөөн (тыва) чогаал эртемин өскө эртемнер-биле холбаштырып өөредири үстүндө салдырган сорулганы чедип алырында дээштик. Төрөөн (тыва) чогаал эртемин өөренигиниң түннөлдөри предметтиг, метапредметтиг база боттускайлаң бооп илерээр.

Бот-тускайлаң түннөлдөр төрөөн дылында, черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг; хамааты бот-медерели бедик, ада-чурт төөгүзүн, культуразын үнөлөп билер; номчулгага сонугаргалдыг, чогаадыкчы ёзу-биле боданып шыдаар; өг-бүлө, хөй-ниити база күрүнө чергелиг хоойлу-дүрүмнү сагып чоруур, сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чараш, эпиг-чөптүг аажычаңныг кижиниң хевирлеттингенин база төрөөн (тыва) чогаалга өөрөнгөн билииниң деңгелин илередир.

Предметтиг түннөлдөр төрөөн (тыва) чогаалга өөрөнгөн бүгү теориялыг билиглерин (чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, ооң бижиттинген төөгүзүн, композициязының тургузуун, дылының уран чурумалдыг аргаларын дээш о.ө.) шингээткенин, уран чүүлдүн янзы-бүрү хевирлери-биле чогаалдың идеязын деңгеп, ханы сайгарып билер, чогаадыкчы арга-шинээ бедик номчукчунун хевирлеттингенин түннелин илередир; аас болгаш бижимел чугаазы сайзыраңгай, чугааның байдалында дүүштүр бодалдарын тода илередип шыдаар арга-шинээн тодарадыр.

Метапредметтиг түңнелдер билиг шингээдириниң бот-хуу ажылчорудулгазын углап-баштап, аайлап билир, ниитилелге бодун шын алдынып, бодунуң туружун, үзел-бодалын камгалап билир, өөредилгени төрөөн (тыва) чогаал эртеминден дашкаар шингээдип өөрөнгенин, тыва литератураның укталган дөстөрүн болгаш ооң төөгүзүнүң үе-чадаларының онзагай демдектерин, чогаал сайгарылгазын улустуң аас чогаалы, эртебурунгу түрк бижиكتиң тураскаалдары, төөгү, география дээш оон-даа өске эртемнер-биле сырый харылзаалыын тодарадып, бүгү эртемнерни чергелештир шингээдип өөренир арга, мергежилдерни билирин тодарадыр.

ТӨРӨӨН (ТЫВА) ЛИТЕРАТУРА ЭРТЕМИНИҢ УЖУР-УТКАЛЫГ КЕЗЭЭ

Кириилде

XX вектиң эгезинде тыва литература. Мөзү-шынар болгаш эстетиктиг идеал дилээшकिनери.

Тыва литератураның үндезилекчилериниң болгаш ийиги салгалдың чогаалчыларының ажыл-ижи, чогаалдары. Тыва литератураның үндезилекчилериниң автобиографтыг чогаалдары С.К.Тока «Араттың сөзү», С.А.Сарыг-оол «Аңгыр-оолдун тоожузу».

Баштайгы тыва роман. М.Б.Кенин-Лопсан «Чүгүрүк Сарала», И.У.Бадра романдилогия «Арзылаң Күдөрек».

С. Б. Пюрбю чогаалчының бот-намдар салым-чолу болгаш поэзиясы.

Тыва литературлуг критиканың сайзыралы болгаш баштайгы шинчилекчилери, тыва чогаалдың сайзыраарынга чогаал сайгарылгазының салдары. Очулга ажылы. Тыва чогаалчыларның очулга ажыл-чорудулгазы. Орус болгаш делегей литературазының тыва литератураның сайзыраарынга салдары.

Салчак Калбак-Хөрекович Токаның намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы

С.К-Х.Тока – көскү күрүне ажылдакчызы, тыва литератураның үндезилекчилериниң бирээзи, прозаик, драматург.

Бирги очерктери: «Хөлечиктиң човулаңы», «Мээң сактыышкыннарым», «Каргыга чорааным». Чаа Тыва үезинде чоннуң эрги болгаш чаа амыдыралының аңгы-аңгы (бир аай болгаш удурланышкак) талаларын база чаа үе-чадада канчаар тургустунуп турарын, араттарның ажыл-ижин, Тываның эң кыдыкы кожууну Мөнгүн-Тайгада байдалды, чаартылгаларны, чоннуң сагыш-сеткилин, чуртталгазын бодунуң хуу хайгааралдарынга даянып чуруп көргүскени.

Документалдыг тоожулары: «Ада көрбээнин оглу көөр, «Маадыр ие», «Чоннуң оглу», «Хайыраканчылар».

С.К-Х.Тока – драматург. Шии чогаалдары: комедия «Узун-Кара, Семис-Кара», драма «Дөңгүр-оол», «Боттанган күзел».

Автобиографтыг трилогия «Араттың сөзү».

Трилогияның тематиказы. Бирги ном. Ийиги номдан эгелер: «Он сургуул», «Улуг ужар». Үшкү номдан эгелер: «Улуг Москва, амыр-ла», «Улуг өөредилге эгелээн».

Тыва литературада «Араттың сөзү» деп романның туружу. «Араттың сөзү» деп романның С. А. Сарыг-оолдун «Аңгыр-оолдун тоожузу» деп чогаалы-биле чүүлдешкээ болгаш ылгавырлыг талалары.

Степан Агбанович Сарыг-оолдун намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы

С.А.Сарыг-оол – тыва литератураның үндезилекчилериниң бирээзи, шүлүкчү, прозаик, драматург болгаш очулдурукчу. Баштайгы шүлүктериниң онзагайы болгаш үндөзүннери. Шүлүглелдер «Алдын-кыс», «Саны-Мөгө». С. А. Сарыг-оолдун ынакшыл болгаш философтуг шүлүктериниң онзагайлары болгаш тускай аянныы.

С.А.Сарыг-оол – «Ак-көк хемнерниң кижилери» деп баштайгы тыва уран-чечен фильмниң киносценарийин бижээн авторларның бирээзи.

С.А.Сарыг-оолдун чогаадыкчы ажыл-ижиниң дугайында литература-критиктиг статьялар.

Тоожу «Ангыр-оолдун тоожузу». Тоожунун автобиографтыг ужур-утказы. Тываның ниитилел-политиктиг байдалын чырытканы. Литературлуг критикада романдилогия дугайында үнелелдер.

Бирги номдан эгелер: «Кижичугаалажып таныжар», «Чугааның эгези», «Эргин кырында», «Ием төрели оюнзак улус».

Ийиги номдан эгелер: «Чиктиг, солун чугаалар», «Кожа-суурлар өрттенген», «Кижилер өскерилген», «Аревэге кирип алдым», «Кызыл хоорай».

Шүлүглел «Алдын-кыс». Тыва чоннун амыдыралын шынныг көргүскени. Шүлүглелдин тема, идея, композициязы болгаш адының ужур-утказы. Найырал болгаш ынакшыл темазын йөрээгени. Кол маадыр Алдын-кыстың омур-хевирин. Литературлуг критикада шүлүглелге үнелелдер.

Сергей Бакысович Пюрбюнүн намдары, чогаадыкчы ажил-чорудулгазы

С.Б.Пюрбю – шүлүкчү, прозаик, драматург болгаш очулдурукчу. С. Б. Пюрбюнүн чогаадыкчы амыдыралының чөрүлдээли. Делегей поэзиязы болгаш С. Б. Пюрбюнүн очулга ажил-чорудулгазы.

Шүлүктер: «Чаңгыс сөс дээш», «Пушкин шөлүнге».

Ынакшыл лириказы. Шүлүктер: «Ак-көк дээр дег өңнүг», «Күскү сесерликке», «Белек», «Чуртталганың аялгазы». Ынакшыл болгаш философчу лириканың уран онзагайы болгаш авторнун шүлүк жанрын бижииринге бедик мергежилди.

Шүлүглел «Үем болгаш үе-чергем дугайында». Шүлүглелдин бижиттинген төөгүзү болгаш мөзү-шынар болгаш философчу ужур-утказы. Тематиказының, идеязының, композициязының болгаш омур-хевирлер дизииниң бижиттинген онзагайы. Шүлүглелдин кол лириктиг маадыры – сайзырап, хөгжүп турар чаа Тываның амыдыралының херечизи.

Олег Карламович Саган-оолдун намдары, чогаадыкчы ажил-чорудулгазы

О.К.Саган-оол – прозаик. «Ужуражышкын» деп бирги тыва литературлуг чечен чугааның автору. Барымдаалыг тоожуларның ниити сайгарылгазы: «Баян-Таланың кижизи», «Кижиктиг сылдыс» болгаш очерктер: «Малчын арат Сандый», «Арат чоннун мурнундан». Чогаалдарның төөгүлүг ужур-дузазы, уран-чечени болгаш тыва араттарның омур-хевирин чураанының онзагайы.

О.К.Саган-оол – очулдурукчу. А.С.Пушкинниң, М.Ю. Лермонтовтун, М.Горькийниң, М.А.Шолоховтун чогаалдары тыва дылда.

О.К.Саган-оол – драматург. Шиилери: «Болбайн барган дой», «Чүткүл», «Оттуушкун». «Ак-көк хемнерниң кижилери» болгаш «Тыва үелерниң белдиринде» деп баштайгы тыва уран-чечен фильмниң киносценарийиниң тургузукчуларының бирээзи.

Роман «Дөспестер». Романның тема болгаш идеязы. Мөзү-шынар айтырыы, аныяк кижичеймер-оолдун бедик идеалы, аажы-чаңының хевирлеттинип тургустунуп келгени болгаш омур-хевириниң онзагай чуруттунганы. Хеймер-оол болгаш Боражыктың омур-хевирлери, оларны өске омур-хевирлер-биле чергелешкек чурааны. Мал-маган ажил-амыдыралының дугайында теманы чырытканының онзагайы. Төрээн черинге ынакшылды, чоннун чаңчылчаан ажил-ижин, культуразыңа хүндүткелдиг болурун суртаалдааны.

Иргит Ужинесевич Бадраның чогаадыкчы ажил-чорудулгазы Б.У.Иргит – прозаик, публицист, көскү күрүне ажилдакчызы.

Роман «Арзылаң Күдерек».

«Арзылаң Күдерек» деп романның төөгүлүг болгаш уран-чечен ужур-уткалыы.

Романның бижиттинген төөгүзү болгаш чырык көрүп парлаттынганы. Төрээн чериниң төөгүзүн хөй талалыг чуруп көргүскениниң онзагайы. Романның жанрының болгаш композициязының онзагайы. XX векте Тываның чонунун салым-хуузу. Шын болуушкуннар болгаш кижилер – романның сюжединиң болгаш маадырларының аажычаңының өзээн тургузуп турары. Эпиктиг тоожуушкуннун делгеми.

Романның маадырлары. Ада кижиниң оглу Күдеректи кижизидеринге салдары. Күдеректиң амыр эвес салым-чолу, маадырлыг аажы-чаңын чураан тема. Кол маадырның шын прототиви. Тыва мөгелерниң чүүлдешкек аажы-чаңын илередиринге Күдеректиң омур-хевириниң чугулазы. Салгалдар болгаш төрөл аймактар аразында харылзаалар.

Романның уран-чечен онзагайы, аас чогаал барымдаалы. Тыва литературада романның умур-утказы. Чаа салгалдың кижилеринге кижизидикчи салдарлы. **Салчак Өдөкеевич Тамбаның чогаадыкчы ажил-чорудулгазы**

С.Ө.Тамба – шүлүкчү, прозаик, журналист. «Доңгада кадык» – тыва литературада классиктиг поэзия, ооң аас чогаалы-биле сырый холбаалы.

Тоожу «Амыргалаар». Идея, тематиказы болгаш уран-чечен онзагайы.

Шүлүктер: «Мээң байым», «Амыдырал хеми», «Сөзүм утпа», «Капитан Гастеллога», «Аалдап четсе».

Ынакшыл, найырал болгаш үе дугайында темалар.

Константин Чанзанович Тоюннуң чогаадыкчы ажил-чорудулгазы

К. Ч. Тоюннуң поэзиясында мотивтер, кол темалар болгаш чогаалчының бижиириниң онзагайы. Төрээн черинге ынакшыл илереткен лириказы. «Ыраажы кыс» деп чогаалды ынакшылды алгап йөрээгениниң онзагайы.

Шүлүктер: «Көгерим», «Ыраажы кыс».

Салим Сазыгович Сюрюн-оолдуң чогаадыкчы ажил-чорудулгазы

С. С. Сюрюн-оолдуң чогаадыкчы ажил-чорудулгазы. Амгы үениң амыдыралының чидиг айтырыгларын болгаш мөзү-шынар айтырын чырыткан чогаалдары. С. С. Сюрюн-оолдуң чогаалдарында эде тургузуушкун чылдары.

Шүлүк чогаалында С. С. Сюрюн-оолдуң хамааты туружу, бойдус лириказы.

Төрээн черин алгаан шүлүктериниң онзагайы: «Көк-көк даглар», «Ак».

Роман «Ногаан ортулук».

Экология болгаш мөзү-шынар темазы. Кижиниң амыдыралының бойдус-биле сырый холбаалының дугайында чогаалчының үзел-бодалы. Чогаалда чөрүлдээ, бойдус чурумалы, оларны илереткениниң онзагайы. Романның адының символиктиг умур-утказы.

Роман «Тывалаар кускун».

Романда ниитилел болгаш мөзү-шынар чидиг айтырыглары, проблематика, чогаалдың кижизиг угланышкынны. Кижизиг, мөзү-бүдүш айтырыгларының уткашынарының чидип турары – романның кол чидиг айтыры. Кускуннуң омурхевириниң символиктиг умур-утказы. Чогаалда детальдарның умур-уткалы: портрет, бойдус чурумалы. Романның адының умур-утказы. Кол маадыр Салбак-оолдуң омурхевир, ооң тыва чоннуң чаңчылчаан културазынга хамаарылгазы. Салбак-оолдуң амыдырал-чуртталгазын чидиг көргүскени.

Монгуш Борахович Кенин-Лопсанның чогаадыкчы ажил-чорудулгазы

М.Б.Кенин-Лопсан – шүлүкчү, прозаик, очулдурукчу, этнограф. Нью-Йорктуң Эртемнер Академиясында бактаап турар кижигүнү. Хамнаашкын ёзулалының «Дириг эртинеги» деп аттың эдилекчизи. Национал школаның баштайгы доозукчузу.

Баштайгы шүлүктериниң аас чогаалы-биле холбаалы. Чогаалдарының улустуң чаңчылдары, төрээн черинге хамаарылга болгаш өгбелерниң бурунгу мерген чагыглары-биле сырый холбаалы.

Шүлүктер. «Сонеттер

Сонеттерде ынакшыл лириказы болгаш лириктиг маадыр. Поэтиктиг дылының онзагайы, чурумалды.

Роман «Чүгүрүк Сарала»

Тыва литератураның төөгүзүндө бирги роман. Чогаалдың төрүттүнгөн төөгүзү. Романның композициязының онзагайы. Тыва XX в. 30-40 чылдарында. Чаа амыдырал дээш демисел.

Бөдүүн тыва арат Саадактың омур-хевирин. Тыва кижиниң амыдыралында аът. Чогаалда найырал темазы, тыва чоннуң Кызыл Шеригге дузаламчызы. Чогаал дугайында литературлуг критика.

Роман «Буян-Бадырғы»

Тыва литературада бир дугаар роман-эссе. Романның композициязы. Күрүне ажилдакчызы Буян-Бадырғының омур-хевирин чуруп көргүскени. Тываның политиктиг амыдыралында дүшкүүрлүг байдалдарны чурааны. Роман-эссениң дылының уранчечени, бижиттингениниң онзагайы.

Юрий Шойдакович Кюнзегештин чогаадыкчы ажил-чорудулгазы

Ю. Ш. Кюнзегештин шүлүк чогаалында үнү. Шүлүкчүнүң тыва Шүлүк чогаалының сайзыраарына Ю. Ш. Кюнзегештин чогаадыкчы ажил-чорудулгазының салдары. Чогаалдарының тематиказының онзагайы. Төрээн чер, ынакшыл болгаш бойдус дугайында тема. Шүлүглелдери болгаш балладалары. Бойдус чурумалдарының маадырларның иштики делегей болгаш сагыш-сеткил байдалдарын тодарадыр арга бооп турары.

Ю. Ш. Кюнзегештин поэзиязы. Шүлүктер: «Саргатчай», «Тожу кижини хоорайда», «Шүлүктерниң дөзези», «Арат оглу ужуп үнген», «Ожук даштары».

Тыва шүлүк тургузуунга кириген чаа үлүг-хуузу, үштээн одуруглар, ожук даштары.

Шүлүк чогаалында уран-чечен детальдарның салдары.

Шүлүктер: «Шүлүкчүнүң орнукшулу ыржым, шириин». Лириктиг сюжеттин онзагайы, ооң төөгүлүг үндезинни. Башкызы С.Б. Пюрбюге мөгейиг. Лириктиг маадырның омур-хевирин.

Тыва дылда очулдуртунган орус литература

Тыва литературада А.С.Пушкин. Шүлүктери: «Тураскаал», «Сибирьге», «Хоругдаттырган кижини». Роман «Евгений Онегин» (очул. С.Б.Пюрбю).

Тыва литературада М.Ю.Лермонтов. Шүлүктери: «Салгын хемези», «Төрээн чурт» (очул. С. Сарыг-оол), «Булуттар» («Облака») (очул. М. Кенин-Лопсан).

Тыва литературада Т.Г.Шевченко. Шүлүктери: «Дүш», «Чагыг». Россияның хаан чазаның эрге-чагыргазының ниити характеристиказы. Пейзаж болгаш ниитилел амыдыралының омуру. Лириктиг кирилделер, сөзүглел аразында ужур-утка. «Чагыг» деп чогаалдың композициязы, ужур-утказының идеялиг уг-шии. Монолог. Төрээн черге ынакшыл, ооң салым-хуузу дээш хамааты хүлээлгени миннип турары. Төрээн чон дугайында бодалдар. Чоннуң хосталга дугайында сеткил-көдүрлүүшкүннүг күзели.

Тыва литературада С.П.Щипачев. Шүлүктери: «Улуг-Хем», «Кызыл», «Ынакшылды туюлундан камнап чоргар...».

Тывага орус чогаалчылар С.Щипачевтуң, В.Кожевниковтуң, С.Гудзенконуң, А.Прокофьевтиң кээп турганы. Найырал темазы, Тыва чурттуң, тыва чоннуң амыдыралында үндезин өскерилге чоруп турар үеде, фронтучу шүлүкчү Степан Щипачевтуң келгени болгаш ажил-чорудулгазының ужур-уткалы.

Россия чоннарының литературазы тыва дылда

Алтай поэзия. Допчулал. Владимир (Аржан) Ойинчинович Адаров. Алтай литератураның хөгжүлдезинге А. О. Адаровтуң киржилгези. Шүлүк «Көшкүн чон». Чогаалдың тематиказы. Көшкүн чоннуң амыдыралының онзагайы.

Шор литература. Допчулал. Николай Егорович Бельчегешев (Койа Бельчек).

XX вектин эгезинде шор литератураның тывылганы. Николай Егорович Бельчегешев (Койа Бельчек) – шүлүкчү, амгы үеде шор литератураның үндезилекчиси.

Ниитилелде шор шимчээшкинниң тургустунарынга, шор литератураның сайзыраарынга чогаалчының киирген үлүү. Бирги чыындызы «Край родной – Горная

Шория». Төрээн черинге ышакшылды илереткениниң онзагайы. Шүлүк «Ырлап тур мен».

Расул Гамзатович Гамзатов. «Төрээн дыл» «Мой Дагестан» деп номдан үзүндү (очул. Л.Х.Ооржак).

«Мээң Дагестаным» деп номда чогаалчының сагыш-сеткил хаара тудуптар дүвүрээзинни, мерген угаадыглы, чогаалчының чүректин ханызындан көрүжү. Төрээн дылынга, төрээн ёзу-чаңчылдарынга, аймак чонунга, бичии, улуг чуртунга ынакшыл болгаш хүндүткел. Р. Гамзатов төрээн дылының дугайында. Р. Гамзатов тыва дылда.

Михаил Николаевич Чебодаев . Шүлүкчү, прозаик, очулдурукчу, ССРЭ-ниң чогаалчылар Эвилелиниң кижигүнү.

Чечен чугаалар чыындызы «Крепин». Аныак кижилер – Крепин болгаш Мартилдин омур-хеирлери. Күштүг, карак кызыл болгаш дадыккан Крепинниң омурхевири.

Чоннун чаңчылдарын чогаалда чуруп көргүскени. **Делегей болгаш даштыкы литература тыва дылда**

Э.Хемингуэй. Тоожу «Ашак биле далай».

Кубин балыкчы Сантьяго ашактын төөгүзү, ооң амыдыралында эң улуг олча – марлин бөлүүнге хамааржыр күчүлүг улуг балык-биле демисели. Чогаалдың кижизидилгелиг ужур-утказы.

Литература теориязы

Роман. Тыва литератураның төөгүзүндө роман жанрының тывылганы болгаш хөгжүлдө. Жанрларның хөй уг-шии: философчу, төөгүлүг, фантастиктиг, шүлүктээн роман, ниитилел-психологтуг болгаш о.ө.

Тыва литературлуг критиканың сайзыралының дугайында.

Тыва литературлуг критика. Литературлуг критиканың төрүттүнгениниң төөгүзү. Литературлуг критиканың сайзыралының күштелгени: XX вектин 60 болгаш 70 чылдары. Доктаал «О литературно-художественной критике».

Тыва литератураның бирги шинчилекчилери: Д.С.Куулар, М.А.Хадаханэ, А.К.Калзан болгаш өскелер-даа. Тыва литературлуг критиканың амгы үеде байдалы.

КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАТИКТИГ ПЛАННААШКЫН

10 класс

Кезек	Тема	Шак, хуусаа	Өөреникчилерниң ажил-чорудулгазының кол хевирлериниң тайылбыры
Кирилде	Тыва литератураның сайзыралы. Тыва литература XX вектин эгезинде.	2	Литература критиказының төөгүзү-биле таныжылга; тыва литератураның сайзыраарынга ооң ролун тодарадыр.
«Кижии»	Салчак Калбакхөрекович Тока. Намдары, чогаадыкчы ажилчорудулгазы.	1	С.К. Токаның чогаадыкчы намдарын билдингир чурт баштыңчызы, чогаалчы кылдыр өөренир. ТАР болгаш Тыва АССР үезинде чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралы-биле чогаалчының чогаадыкчы ажил-чорудулгазының холбаалы.

«Кижиги – ниитилел – күрүне»	С.К. Тока «Араттың сөзү» ийиги номдан эгелер: «Он сургуул», «Улуг Ужар». Үшкү номдан эгелер: «Улуг Москва, амыр-ла», «Улуг өөрөдиге эгелээн»	3+1ч/с	Трилогияның тематикасы. Чогаалдың иштики темаларын тодарадыры: өг-бүлө темазы, романда омур-хевирлер системазы. Өөренип турар чогаалының проблемазын, төөгүлүг үе, чечен девискээрин бот-тускайлаң билип турары. Тываның төөгүзүңгө хамаарышкан медээлер-биле холбап, чогаалдың сайгарылгазын кылыры. Литература теориязы-биле ажыл: тематика, проблематика, мөзүбүдүш пафозу, омур-хевирлер системазы, композицияның онзагайы, чогаалдың уран-чечен дылы, детальдар. Критиктиг, мемуарларлыг, тайылбырлыг ажылдардан алдынган медээлерни шын ажыглаары. Бодунуң бодалын план ёзуугаар тургузуп билири; чидиг айтырыг көдүргөн угаап-боданыышкынның чогаадыгны бижип билири. Бердинген темалыг чогаадыгга херек медээни тып билири.
«Кижиги – ниитилел – күрүне»	С.А. Сарыг-оол. Намдары, чогаадыкчы ажылчорудулгазы. Шүлүк «Өскүстүң чалбарыы»	2	Тыва литератураның үндезилекчилеринин бирээзи, Тываның улустуң чогаалчызы, прозачы, драматург, очулдурукчунуң чогаадыкчы намдарын өөренири. «Ак-көк хемниң кижилери» деп кинонун сценарийинин авторларының бирээзи. Чогаадыкчы ажылының тыва чоннун культуразы, хөй-ниитинин амыдыралыбиле сырый холбаалы. С.А. Сарыг-оолдун чогаадыкчы ажылчорудулгазының дугайында литература-критиктиг ажылдар-биле таныжылга.
«Кижиги – өгбүлө»	Философчу болгаш ынакшыл лирикасы. «Ынакшыл», «Чараш карак», «Үрезинчигеш»	1	Чогаалчының философчу болгаш ынакшыл лирикасының онзагайларын тодарадыры. Шээжи-биле өөрөнгөн шүлүктөрүнүн аянның номчулгазы. Лириктиг шүлүктөрүнүн сайгарылгазы.
«Кижиги – ниитилел – күрүне»	«Аңгыр-оолдун тоожузу»	3+1ч/с	Бот-намдарлыг чогаалдың ТАР болгаш Тыва АССР үезинде ниитилел-политиктиг байдалдар-биле деңнелгези. Тоожуп турарының онзагайы: маадырның мурнундан тоожууру, чогаалдың шын төөгүлүг үе болгаш бүгү кижиги төрөлгөтөңгө хамаарышкан утказын ажыдары. Чогаалда көдүртүнгөн чугула айтырыгга, болуушкуннарга, маадырларның кылып турар ажылхеректеринге хамаарыштыр бодунуң бодалдарын илередип билири. Чогаалдың национал бот-онзагайын, дылының улусчузун тодарадып билири. Чугааның монолог, диалог хевирлеринге чугула темага, чидиг айтырыгларга хамаарыштыр угаап боданыглыг сайгарылгалыг чугааны кылып билири.

«Кижі – төөгү – амгы үе»	«Алдын-кыс» Литература теориясы: Чечен чогаалдың кол-кол методтары.	2+1ч/с	Өөрөнгөн чогаалының төөгүлүг үе-биле харылзаалыын ажыдары. Шүлүглелдин тема болгаш идеяын, композициясының онзагайын тодарадыры. Чогаалдың адының символдуг утказын, кол маадырларның овор-хевирлерин тодаргайлаары. Чогаалдың композициясының элементилери: пейзаж, портрет, интерьерниң салдарлын илередип сайгарары. Тыва литератураның хөгжүлдизинге литературлуг агымнарның салдары. Шүлүглелден үзүндүнү шээжи-биле аянынг номчууру.
	А.Адаров «Көшкүн чон»	1	Россия чоннарының литературазында болгаш тыва литературада чергелешкек болгаш чугула нарын айтырыгларны тодарадыры. Алтай чогаалчы А. Адаровтун чогаадыкчы ажыл-ижи-биле таныжары, алтай литератураның сайзыралынга оон салдары. «Көшкүн чон» деп шүлүктүн тема, идеяын тодарадыры. Россия чоннарының чогаалдарының деңнелгелиг сайгарылгазын кылыры, авторнун туружун тодаргайлаары.
	С.Б. Пюрбю. Намдары, чогаадыкчы ажылчорудулгазы. «Чаңгыс сөс дээш»	1	Тыва литератураның үндезилекчилериниң бирээзи С.Б. Пюрбюнүн намдарын болгаш чогаадыкчы делегейиниң арыннарын өөренири. Чидиг айтырыглар көдүргөн шүлүктериниң утказының делгем хемчээлдии. Очулга ажылы. Төөгү болгаш литература теорияын холбаштырып шүлүктү сайгарары болгаш утказын тайылбырлаары (темазы, көдүргөн айтыры, мөзү-бүдүштүн көдүрлүүшкүнү (пафос), овор-хевирлер аайлашкаа, композицияның онзагайы, чогаалдың чурумалдыг аргалары, детальдар). Чугааның монолог, диалог хевирлеринге чугула темага, чидиг айтырыгларга хамаарыштыр сайгарылганы чорудуп билири.
«Кижі болгаш өг-бүлө»	Ынакшыл болгаш философчу лирика. «Күскү ссесерликке», «Белек» «Чуртталганың аялгазы».	1	Шүлүктерниң философчу ужур-утказын, ынакшыл лириказын бижээниниң бот-тускайлаңын илередири. Шүлүктерниң сайгарылгазы, аянынг номчулгазы.

«Кижиге – ниитилел – күрүне»	«Үем болгаш үчергем дугайында»	2	Шүлүглелдин утказының төөгү болгаш бүгү кижиге төрелгетениң амыдыралы-биле харылзаалыын ажыдары. Тема болгаш идеяны, композициязының онзагайын тодарадыры. Шүлүглелдин адының символдуг утказы-биле ажылдааары, кол маадырның омур-хевирин болгаш ийиги чергениң маадырларының аттарының онзагайыбиле ажыл. Композицияның кезектеринин онзагайын тодарадыры, шүлүглелдин ниити сайгарылгазы. Биче төрөөн чер-чуртта база Россияда төөгүлүг болушкуннарга даянып, теманы ажытканы. Төөгүнүн дириг херечизи – Тыва чуртунда хөгжүлдениң оруунун херечизи тоожукчу маадырның омур-хевирин.
«Кижиге» Орус литература тыва дылда	А.С. Пушкинниң чогаалдары тыва дылда. «Тураскаал», «Сибирьже», «Хоругдаттырган кижиге».	2	Шүлүктерниң философчу болгаш мөзү-бүдүш талазы-биле ханы уткалыын илередири. XIX вектин бирги чартыында Россияның ниитилел-политиктиг амыдыралының онзагайларын тодарадыры.
	М.Ю. Лермонтовтун чогаалдары – тыва дылда. «Салгын хемези», «Булуттар», «Төрөөн чурт».	2	Авторнун чогаалдарына даянып, Россияның ниитилелполитиктиг амыдыралының онзагайын тодарадыры. Шүлүктерниң аянын номчулгазы. Хостуг-шөлөөн чорук, демисел темаларының илерээшкини. Россия чоннарының чогаалдары болгаш М.Ю. Лермонтовтун чогаал бижиир уран-чечен поэтиктиг методунун онзагайын деңнээри. Библиотекалар каталогтары, библиографтыг айтыкчылар, Интернет четкилери-биле ажыл. Чугааның монолог, диалог хевирлеринге темага, чидиг айтырылгарга хамаарыштыр. сайгарылганы чорудары.
«Кижиге – ниитилел – күрүне»	О.К. Саган-оол. Намдары, чогаадыкчы ажылчорудулгазы.	1	Тыва литератураның үндезилекчилеринин бирээзи О.К. Саган-оолдун намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын өөренири. Төрөөн чер-чуртунун төөгүзүн көргүскени-биле чогаалдарының төөгүлүг үнелии. Тыва литератураның болгаш төрөөн черинин культурлуг амдыралының сайзыралына О.К. Саган-оолдун кириген үлүгхуузу тодарадыры.

«Кижиге – бойдус – бедик сайзырал»	Роман «Дөспөстөр». Боражык биле Хеймер-оолдун омур-хейри, оларның өскө маадырлар-биле харылзаасы.	2+1ч/с	Романның тема, идеясын тодарадыры. Тываның ниитилелкультуру амыдыралы-биле уран-чечен литератураның харылзаалыгын тодарадыры. Хеймер-оолдун мөзү-бүдүжүнде алыс күзели болгаш аажы-чаңының оон кижиге бооп хевирлеттинеринге салдарын көргүзери. Номчаан чогаалында көдүрттүнген чугула айтырыгларын сайгарып, бодунуң бодалын бадыткалдыг илередири, маадырларның ажил-херээнге, чогаалда болуушкуннарга үнелел бээри. Чугула тема, айтырыгларга хамаарыштыр монолог, диалог хевиринге сайгарылганы чорудары. Критиктиг, мемуарлыг литературалар-биле ажил. Чогаалга хамаарыштыр бодалын илередирде, план тургузуп ажилдаары; чидиг айтырыг көдүрген чогаадыг угаап-боданышкын бижири. Тематка дүүштүр херек медээни тып билири. Бердинген темалыг чогаадыгга херек медээни тып билири.
«Кижиге – ниитилел – күрүне»	И.У. Бадра. Намдары, салымчолу, чогаадыкчы ажил-чорудулгазының оруу.	1	И.У. Бадраның чогаадыкчы ажил-чорудулгазының анык Тыва республиканың тургустунарынга болгаш хөгжүүрүнге, тыва литератураның сайзыраарынга салдары.
	«Арзылаң Күдерек» - төөгүлүг роман	3+1ч/с	Романның бижиттинген төөгүлүг үндезиннери-биле таныжылга. Тывага болуп турган хөй талалыг төөгүлүг болуушкуннарның база политиктиг амыдыралды көргүскени. Романның жанрының, композициязының бот-тускайлаңын тодарадыры. Чугула тема, айтырыгларга хамаарыштыр монолог, диалог хевиринге сайгарылганы чорудары. Романның сюжедин, маадырларның аажы-чаңын, эпиктиг тоожуушкунунун делгемин тодарадыры. Маадырларның омурхевиринге, чогаалда дылдың уран-чечен аргаларның ужурдузазын тодарадыры. Сөзүглелдин аянныг номчулгасы. Чогаалга хамаарыштыр бодунуң бодалын илередирде, бодунга план тургузуп билири, херек медээни тып, бижимел ажилды кылып билири.
«Кижиге – бойдус – бедик сайзырал». Россия чоннарының литературасы тыва дылда	Н.Е. Бельчегешев (Койа Бельчек). «Ырлап тур мен» - төрөөн черинге ынакшылының бир тускай көстүүшкүну	1	Чогаалдың темасы, идеясы. Чогаалдың тыва литературада чогаалдар-биле деңнелгелиг сайгарылгазы, авторнуң туружу. Номчаан чогаалынга хамаарыштыр бодунуң бодалын шын тургузуп билири. XX вектин эгезинде тывылган шор литература болгаш Н.Е. Бельчегешевтин чогаадыкчы намдары-биле таныжылга.
«Кижиге – ниитилел – күрүне».	С.Ө. Тамба. Чогаадыкчы ажил-	2	С.Ө. Тамбаның чогаадыкчы намдары-биле таныжылга: журналист, чогаалчы, прозачы. «Доңгада кадык» деп чогаалдың фольклорлуг үндезиннери, амгы тыва литературада оон туружу. Чугула

	чорудулгазы. «Мээң байым», «Амыдырал хеми», «Сөзүм утпа», «Капитан Гастеллога», «Аалдап четсе».		темалар, айтырыгларны чугааның монолог, диалог хевиринге сайгарары. Лириктиг чогаалдарның аянның номчулгазы. Номчаан чогаалының кол бодалынга хамаарыштыр бодунуң бодалын шын тургузуп билири. Шүлүктерниң сайгарылгазынга киржири.
«Кижиг – бойдус – бедик сайзырал».	«Амыргалаар» - тоожу.	2+1ч/с	«Амыргалаар» деп тоожунуң идея, тематиктиг онзагайларын тодарадыры. Номчаан чогаалынга хамаарыштыр бодунуң бодалын шын тургузары, маадырларның кылдыныгларынга болгаш болуушкуннарга хамаарыштыр үнелел бээри, тоожунуң чидиг айтырыгларын сайгарары.
«Кижиг – бойдус – бедик сайзырал».	К.Ч. Тоюң. Чогаалчы дугайында сөс. «Көгерим», «Ыраажы кыс».	2	Тыва литератураның үндезилекчилериниң бирээзи К.Ч. Тоюңнуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы-биле таныжылга. Чогаалчының лириктиг шүлүктериниң уран-чечен, тускайлаң онзагайы-биле таныжылга. Сөзүглелдерниң хөй талалыг сайгарылгазы (чогаалдың утказын билип аары - хүлээп аары – сайгарылгазы – номчаан чүүлүн үнелээри). Авторнуң туружун тодарадыры. Төрөөн черинге ынакшылды, дылынга хүндүткелди, хамааты туруштуг сеткилди оттуруп кижизидери.
«Кижиг – бойдус – бедик сайзырал».	С.С. Сюрюн-оол. «Көк-көк даглар», «Ак»	1	С.С. Сюрюн-оолдун чогаадыкчы намдары-биле таныжылга. Шүлүктерниң сайгарылгазы, кол бодалдарны ажытканы. Өөренип турар чогаалдарында кижиниң үнелээр чүүлдеринге хамаарыштыр бодунуң бодалдарын илередип билири. Төрөөн чер-чуртка тураскааткан база хамааты туруш, бойдус темазынга бижиттинген шүлүктерниң поэтиктиг онзагайларын тодарадып билири.
«Кижиг – бойдус – бедик сайзырал».	«Ногаан ортулук». Тоожуда экология, мөзү-шынар темалары	2+1ч/с	Бойдус биле кижиниң тудуш харылзаалыының дугайында угап боданыры. Тодаргай болгаш бүгү кижиг төрелгетенге хамаарышкан айтырыглар көдүрген чогаалдарның утказын ажыдары. Ниитилелде чидиг айтырыгларга хамаарыштыр чогаалчының бот-тускайлаң туружу. Чаа сайзыраңгай үе болгаш кижилерниң аажы-чаңының дугайында чогаалчының уран-чечен деңнеп көргүскени.

«Кижиге – ниитилел – күрүне».	«Тывалаар кускун»	3+1ч/с	Романда ниитилел болгаш мөзү-шынар айтырыгларын көдүргени, хамааты турушту илереткен угланыышкыны. Романда мөзүшынар хевирлээр кол демдектерни илередири. Номчаан чогаалында чидиг айтырыгларны бот-тускайлаң илередип шыдаары, чогаал маадырларының аажы-чаңыга, кылдыныгларыга база чогаалда болуушкуннарга үнелел бээри. Кускуннуң омур-хевиринде символ утка, романның адының уткасы. Чогаалдың дылының уран-чечени, авторнуң бижиир аяны. Критиктиг, мемуарлыг болгаш тайылбырлыг литературалар-биле ажыл. Чогаал сайгарылгазынга хамаарыштыр бодунга план тургузуп билири; чидиг айтырыг көдүргөн чогаадыг угаапбоданыышкын бижири. Чогаадыгның темазынга херек медээни тып билири.
«Кижиге – ниитилел – күрүне». Россия чоннарының литературазы тыва дылда.	Р.Г. Гамзатов «Төрөөн дыл»	1	Дагестан чогаалчының ажыл-чорудулгазы-биле таныжылга. Хамааты болгаш патриотчу чорук темаларын ажытканының онзагайы. Шүлүктүң аянныг номчулгазы.
«Кижиге»	М.Б. Кенин- Лопсан. Намдары, чогаадыкчы ажылчорудулгазы. Чоннуң ёзучаңчылдары-биле харылзаазы.	1	М.Б. Кенин-Лопсанның чогаадыкчы болгаш эртем уг-шиглиг ажыл-чорудулгазы-биле таныжылга. Баштайгы шүлүктерининг улустуң аас чогаалы-биле холбаалы. Интернет курлавыры, библиографтыг айтыкчылар, библиотекалар каталогтары-биле ажыл.
«Кижиге болгаш өг-бүле»	«Сонеттер»	1	Интернет курлавыры, библиографтыг айтыкчылар, библиотекалар каталогтары-биле ажыл. Тыва шүлүк чогаалында «сонет» жанрының тывылганы. Ынакшыл лириказының онзагайы. Сонет жанрының композициязының онзагайын, уран-чеченин тодарадыры.
«Кижиге – ниитилел – күрүне».	«Чүгүрүк Сарала». Романның бижиттинген төөгүзү. Тыва эртен чүс чылдың 30-40 чылдарында. Чогаал теориязы: роман дугайында билиг.	2+1ч/с	Романның композициязының онзагайын тодарадыр, чогаалдың сайгарылгазын чорудары. Кол маадыр Саадактың омур-хевирбиле ажыл. Тыва кижининг амыдыралында болгаш сагышсеткилинде аъттың салдарын илередири. Чоннар аразында найыралды чурааны. Тыва литератураның төөгүзүнде роман жанрының тывылганы болгаш сайзырап эгелээни-биле таныжылга. Тыва литературада бижиттинген романнар. Роман жанрының хевирлери: ниитилел-психологтуг, философчу, төөгүлүг, фантастиктиг, шүлүктөөн роман дээш оон-даа өске.

«Кижиге – ниитилел – күрүне».	«Буян-Бадыргы». Төөгүлүг көскү күрүне баштыңы. Буян-Бадыргының омур-хемини.	2	Тыва чоннун ниитилел-политиктиг амыдыралы-биле уран-чечен литератураның аразында харылзааларын тывары. Номчаан чогаалында чидиг айтырыгларны тып үндүрүп, оларга хамаарыштыр бодунун бодалын илередип, маадырларның омурхемининге, кылдыныгларынга база чогаалда болуушкуннарга үнелел бээр. Кол маадырның иштиги делегейинин нарын байдалы. Өөренип турар чогаалдарда үнелиг чүүлдерге бодунун хамаарылгазын тодаргайлап илередири. Критиктиг, мемуарлыг, тайылбырлыг литературалар-биле ажыл. Төлевилел тургузары, бодунун бодалын, туружун илередиринге таарыштыр план тургузуп алыры. Темазы тодаргай төлевил-биле ажылдаарынга херек медээни тывары.
«Кижиге – бойдус – бедик сайзырал».	Ю.Ш. Кюнзегеш. Намдары, чогаадыкчы ажылчорудулгазы. Ю.Ш. Кюнзегештин шүлүк чогаалы. «Саргатчай», «Тожу кижиге хоорайда».	2	Ю.Ш. Кюнзегештин тыва шүлүк чогаалының сайзыралынга кириген үлүг-хуузу. Шүлүктернин тематиказының онзагайы. Чогаалчының иштиги делегейин оон чогаалдарынга даянып тодарадыры. Шүлүктернин сайгарылгазы, тема, идея, уран-чечен аргаларны тодарадыры.
«Кижиге – ниитилел – күрүне».	«Шүлүктернин дөзези», «Арат оглу ужуп үнген», «Ожук даштары».	1	Тыва шүлүк чогаалында чаа хемир – ожук даштарын өөренири. Шүлүктернин сайгарылгазы. Шүлүктерде уран-чечен детальдарның салдарын тодарадыры.
«Кижиге – ниитилел – күрүне». Орус литература тыва дылда	Т.Г. Шевченко. «Дүш», «Чагыг».	1	Чогаалчының намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы-биле таныжылга. «Дүш» деп шүлүкте удурланышкак деңнелгениң дузазын тодарадыры. Шүлүктерде чажыт утка киргенин илередири. Шүлүктернин композициязын, идеялиг утказын ажыдары.
«Кижиге»	Ю.Ш. Кюнзегеш. «Шүлүкчүнүн орнукшулу ыржым, шириин». Чогаал теориязы: тыва литература критиказының дугайында.	1	Шүлүктүн сюжединин онзагайын тодарадыры. Лириктиг шүлүктернин аянның номчулгазы. Башкызынга мөгейиг мотивинин үндезиннерин тодарадыры. Уран-чечен аргаларны илередири, шүлүктүн сайгарылгазын чорудары.

«Кижиге – байдус – бедик сайзырал». Орус литература – тыва дылда	С.П. Щипачев. «Улуг-Хем», «Кызыл», «Ынакшылды туюлундан камнап чоргар...»	1	Чогаалдарда чечен үе болгаш чечен девискээрнин тайылбыры. Чогаалдарда найырал темазын ажытканынын онзагайы: фронтовик-чогаалчы С.Щипачев болгаш Тыва 1943 чылда. Шүлүктөргө аянныг номчулгасы.
«Кижиге – байдус – сайзырал». Даштыкы болгаш делегей литературазы тыва дылда	Э. Хемингуэй «Ашак биле далай»..	1	Чогаалда пейзажтын салдары, мөзү-бүдүш айтырыгларын ажыдарынга детальдарынын ужур-утказын тодарадыры. Янзы-бүрү медээлер, номнар, энциклопедиялар, Интернет четкилерибиле ажыл.
«Кижиге болгаш өг-бүле». Россия чоннарынын литературазы тыва дылда.	М.Н. Чебодаев «Крепин». Чогаалда улусчу ёзу-чаңчылдарны чурааны.	1	Чогаалчы, прозачы, очулдурукчу, СССР-нин Чогаалчылар эвилелинин кижигүнү М.Н. Чебодаевтин чогадыкчы ажылчорудулгасы-биле таныжылга. Тыва болгаш өске национал литератураларда чаңчылчаан куда ёзулалдарынын көргүскенинин онзагайларын тодарадыры.
«Кижиге – ниитилел – күрүне»	Литература – амыдыралдың көрүнчүү.	1	Бөлүктөп болгаш коллективтик ажылдаары. Номчаан, өөрөнгөн чогаалдарынга бодалдарын илередир планны тургузуп билири, өөрөнгөн чогаалдарынга хамаарышкан төлөвилелдерни тургузары. Төлөвилелдин темазынга херек медээни тып билири.
Ниитизи-биле:		68 ш.	